

ARHEOLOOGIA- JA AJALOOSEMINAR PIHKVAS

Pihkva ja tema lähema ümbruse arheoloogiamälestised on olnud pidevalt uurijate tähelepanu keskpunktis. Pihkvamaa arheoloogiline uurimine algas juba möödunud sajandil. Käesoleva sajandi algusest pärineb Pihkva arheoloogiamälestiste koondkataloog, mis on olnud aluseks hilisemale uurimistöele. Üsna laiaulatuslikke arheoloogilisi kaevamisi alustati Pihkva oblasti territooriumil pärast Suurt Isamaasõda, mil siinsed muistised olid enamasti Moskva ja Leningradi arheoloogide uurimisobjektideks. Viimastel aastakümnetel on Pihkva arheoloogiline uurimine märksa laienenud järjest suurenevate päästekaevamiste tõttu ning uurimistöösse on lülitunud ka kohalikud teadlased. Pihkvas tehtavate uurimiste kõrval on ulatuslikumad 1971. aastast alates toimuvad Vana-Irboska linnuse uurimistööd. Vähemal määral on kaevatud Pihkvas loode poole jäävat Kamno linnust, samuti oblasti eri piirkondades paiknevaid asulaid ja kalmistuid. Koostamisel on Pihkva oblasti arheoloogiamälestiste uus koondkataloog.

Pihkvamaaga ja tema naaber-aladega seonduvate aktuaalsete küsimuste, nagu NSV Liidu loodeosa etnokultuuriliste protsesside, Pihkva kui linna kujunemiskäigu ja tema vanima ajaloo uurimistulemuste, aga ka kaevamistel kogutud uue materjali tutvustamiseks toimub Pihkvas alates 1980. aastast teaduslik seminar teemal «Pihkva ja Pihkvamaa arheoloogia ja ajalugu». Seminari korraldajad on NSV Liidu Teaduste Akadeemia Arheoloogia Instituut ja kohalik muuseum, teaduslik juhendaja ajaloodoktor V. Sedov (Moskva). Aastas peetakse kolm seminari, mille ettekannete teesid avaldatakse.¹ Osavõtjaid on olnud Moskva, Leningradi ning Pihkva uurijate kõrval ka Novgorodist, Riiast, Kalininist, Minskist, Kiievist, Vilniusest, Tallinnast, Tartust ja mujalt. Seni on toimunud kaheksateist seminari, allakirjutanul oli võimalus osaleda seitsmel (III, V, VII—X, XII).²

III seminar (november 1980) oli pühendatud Pihkva Arheoloogia Seltsi 100. ning Pihkva arheoloogiliste kaevamiste 50.

aastapäevale. A. Aleksandrovi (Pihkva) tähtpäevateemaline ettekanne «Sada aastat Pihkva Arheoloogia Seltsi asutamisest» andis ülevaate seltsi 38 aasta pikkusest ja üsna mitmepalgelisest tegevusest (seltsi asutamise kuupäevaks loetakse 8. novembrit 1880, Kodusõja päevil seltsi töö katkes). Seltsi tegevuse kõrgpunkt aastail 1912—1914 oli seotud ettevalmistustega järjekordseks, seekord Pihkvas peetavaks ülevenemaaliseks arheoloogia-kongressiks. I maailmasõja tõttu kongressi ei toimunud, kuid selle organiseerijail õnnestus välja anda kongressinäituse ning Pihkva Arheoloogia Seltsi muuseumi kataloogid.

Pihkva linnuse ja linna arheoloogilise uurimise tulemustest 50 aasta jooksul tegi põhjaliku kokkuvõtte I. Labutina (Pihkva). Selle aja jooksul on läbi uuritud üle 2,25 hektari keskaegse linna territooriumist, päevavalgele toodud sadade ehitiste jäänuseid (nende hulgas nii puit- kui kivihoonete, aga ka kindlustuste säilmeid) ja leitud jälgi kümnetest tänavatest. Väga suur ja mitmekesine on kogutud leiumaterjal, mida säilitatakse Pihkva muuseumis. Viimaste aastate uurimistöödega on välja selgitatud asustuse pidevus Pihkva territooriumil alates 6. sajandist kuni tänapäevani. Tähelepanuväärseks leiuks oli kääbaskalmistu avastamine linna keskaegse kultuurikihi all. Selle kalmistu uurimine aitab täpsustada Pihkva vanimaid piire, linnaelanike sotsiaalset struk-

¹ Научный семинар «Археология и история Пскова и Псковской земли» 1980. Тезисы докладов. Псков, 1980; Археология и история Пскова и Псковской земли. Тезисы докладов научно-практической конференции. Псков, 1982; Археология и история Пскова и Псковской земли. Тезисы докладов научно-практической конференции. Псков, 1983.

² 1980. aastal toimunud I—III seminari tööst on ülevaate avaldanud S. V. Beletski. Vt. *Белецкий С. В. Семинар «Археология и история Пскова и Псковской земли»*. — Краткие сообщения Института археологии АН СССР, вып. 171. М., 1982, 109—112.

tuuri tärkava feodaalse ühiskonna tingimustes jm.

K. Plotkin (Pihkva) käsitles oma ettekandes «Pihkva ja selle ümbrus I aastatuhande teisel poolel» muu hulgas ka Pihkva kui linnalise keskuse esilekerkimise sotsiaalmajanduslikke eeldusi. Ettekandes analüüsitud 9 linnuse, 34 asula ja 107 kalmistu materjali alusel tuli uurija järeldusele, et mitmed regioonid asetleidnud muutused pole tingitud niivõrd uute elanike juurdetulekust, kuivõrd just sotsiaalmajanduslike suhete edasiarengust I aastatuhande teisel poolel.

I aastatuhande teise poole probleemidele oli pühendatud ka M. Auna (Tallinn) ettekanne, kes rääkis eelkõneleja vaadeldud piirkonnast põhja ja loode poole jäävatest Kagu-Eesti muististest.

S. Beletski ja G. Pronin (mõlemad Moskva) esitasid Pihkva- ja Novgorodimaa I aastatuhande teise poole põletusmatustega kalmistutest leitud käsitsi valmistatud keraamika süstematiseerimise ja analüüsi tulemused. Pearõhk oli seejuures pandud kääbastest saadud keraamika tüpologia väljatöötamisele ja keraamikatüüpide sidumisele matmiskombestikuga. Vähemal määral oli vaadeldud Eesti kivikalmete keraamikat. Ettekandjad jagasid uuritava regiooni kaheks kultuuripiirkonnaks: kivikalmete piirkond Eestis ning kääbaste piirkond sellest ida ja kagu poole jääval alal. Mõnevõrra küsitavaks jäi aga katse eristada nimetatud kahe kultuuri kokkupuutealal nn. hübriidvormi, mis uurijate arvates olevat tekkinud kivikalmete kultuuri baasil, kuid võtnud üle kääbaste kultuuri elemente.

V seminaril (mai 1981) peetud ettekanded käsitlesid valdavalt Pihkvamaa ning selle naaberlade elanike matmiskombestikku ajavahemikul I aastatuhande keskpaigast kuni II aastatuhande keskpaigani. Erandiks olid kaks uurimust lingvistidelt (S. Gluskina, R. Agejeva).

Elavat mõttevahetust tekitas seminari teadusliku juhendaja ajaloodoktor V. Sedovi ettekanne «Slaavlaste 5.—7. sajandi kalmistud», mille esimeses osas toodi selgesti välja matmiskombestiku erijooned slaavi hõimude levikuala kolmes piirkonnas. Arvamuste lahkuminekuid tekitas ettekande teine osa, kus vaadeldi slaavlaste ilmumist Pihkva- ja Novgorodimaale. Uurija arvates tuleb slaavlaste asumises NSV Liidu loodeossa eraldada kaks etappi.

Neist varasemat (5.—6. sajand) iseloomustab väikeste rühmade infiltratsioon kohalike balti ja läänemeresoome hõimude asualadele, hilisemat (põhiliselt 9.—10. sajand) aga slaavlaste massiline tulek Põhja-Vene aladele. Pihkvamaal tuntud omapärase kalmevormi — pikk-kääbaste — tekkimist 6.—7. sajandil seob V. Sedov endiselt slaavlaste ilmumisega siinsetele aladele. Pikk-kääbastest saadud mõne Praha-Kortšaki tüüpi savinõu põhjal peab ta võimalikuks, et Pihkvamaale tulnud slaavi hõimud pärinesid nimelt Praha-Kortšaki kultuuripiirkonnast. Esineja rõhutas, et Pihkvamaale asunud slaavlased ei toonud siia uut kalmevormi kaasa, vaid üleminek maa-alustelt põletusmatustelt pikkadesse, tihti vallikujulistesse kääbastesse matmisele toimus neil uues kohas sisemise arengu põhjal. Lisaks kohalike balti ja läänemeresoome hõimude mõjule olevat sellest tingitud ka Pihkvamaa kääbaste mõningane erinevus lõuna pool asuvate slaavlaste kääbaskalmetest.

A. Aleksandrovi ettekandes «Pihkva põletusmatustega kääpad» väärts tähelepanu uuritava piirkonna kalmistute tüpologia. I aastatuhande keskpaiku ning kolmandal veerandil olid piirkonnale iseloomulikud Akatovo-Uzmeni tüüpi kalmistud. Nn. pikk-kääpad dateeris esineja ajavahemikku 5.(või 6.)—8. sajandini. Olemasoleva materjali alusel jäi aga vähepeh-jendatuks seisukoht lüngast varasemate kääbaskalmete kasutamise lõpu ja hilisemate Vana-Vene kalmistute ilmumise vahel.

G. Stõhhov (Minsk) käsitles kõigile 6.—12. sajandi uurijaile suurt huvi pakuvaid muistiseid Põhja-Valgevenes Vitebski oblasti põhjaosas ning Vitebski ja Polotski läheduses. Sellelt alalt on teada 386 kalmistut ligi 8500 kääpaga. Eriti tähelepanuväärne on muististe kompleks Sennitsa järve ääres Dorohhi külas. Varasemate (I aastatuhande kolmanda veerandi) kääbaste kõrval esineb siin ka 10.—11. sajandi kalmistuid ning kolm asulakohta. Vaadeldava piirkonna varasemaid pikk-kääpaid pidas uurija balti hõimude matmispakadeks, toetudes muu materjali kõrval eeskätt nendest leitud Tušmlja-Bantserovo tüüpi savinõudele.

G. Pronin esitas II aastatuhande esimesel poolel NSV Liidu loodeosas üsna laial alal levinud omapärase kalmete, nn. žalnikute uurimise tulemusi. Esineja arva-

tes on need matmispaigad kuulunud kohalikule läänemeresoome elanikkonnale, kelle kultuuris on märgatav teatud slaavi mõju.

S. Orlov (Novgorod) tegi kokkuvõtte Novgorodi oblasti Borovitši rajoonis Krjukovo järve lähedal asuvate kääbaskalmistute ja asulakoha aastail 1966—1972 toimunud päästekaevamiste tulemustest. Uuritud kääbastes äratav tähelepanu küllaltki suur urnmatuste arv. Leitud vöönaastude ja -pannalde teatud vaseid esineb Kagu-Eesti kääbaskalmistes.

S. Gluskina (Pihkva) peatus Pihkva murrakute eripäral. Iseärasused Pihkva-, aga ka Novgorodimaa slaavlaste keeles (näiteks teise palatalisatsiooni puudumine jm.) näitavad uurija arvates, et siinsed elanikud erinesid mõnevõrra ülejäänud slaavlastest, kelle keeles nimetatud jooni pole täheldatud. Tähelepanuväärne osa keele eripära kujunemisel oli loomulikult siinsete slaavlaste tihedatel kontaktidel kohalike läänemeresoome hõimudega. Teiselt poolt püüab S. Gluskina teise palatalisatsiooni puudumist Pihkva- ja Novgorodimaa slaavlaste keeles seletada asjaoluga, et slaavlaste asusid nimetatud aladele enne teise palatalisatsiooni tekkimist slaavi ühiskeeles. Teise palatalisatsiooni tekkeaja (6. saj.) määramisel toetub ta aga arheoloogide, eeskätt V. Sedovi seisukohale, et esimesed slaavipäraseid muistised Pihkvamaal kuuluvad 5.—6. sajandisse.

R. Agejeva (Moskva) eraldas oma ettekandes «Baltismid Pihkvamaa toponüümikas» balti hüdronüümide leviku sageduse põhjal Pihkva oblastis kaks piirkonda: Peipsi ja Pihkva järve idakalda piirkond, kus ülekaalus on balti, ka praebalti hüdronüümid, ning Seloni basseini ala, kus esineb suur hulk vanu idaslaavi nimetusi, balti hüdronüüme seevastu aga märgatavalt vähem.

K. Plotkin andis ülevaate Pihkva lähedal asuva omapärase ehitusega pikk- ja ümarkääbastest (kokku 9 kääbast) koosneva Severiki kalmistu uurimisest. Kõigis kääbastes oli jälgitav paekividest laotud müür, mis eraldas matmiseks kasutatud ala kalmistu ülejäänud territooriumist. Mõningaid kahtlusi äratas ettekandja seisukoht kalmistu rajamise aja suhtes. Tema arvates toimus see 6.—7. sajandil. Arvestades aga kääbaste ehitust, samuti leiumaterjali, tundub tõenäolisem, et kalmistu rajati ja seda kasutati 8.—9. sajandil.

Z. Prussakova (Leningrad) tegi kokkuvõtte Konezerje kalmistu (Leningradi obl. Luuga raj.) uurimise tulemustest. Konezerje külas Vrevo järve lähedal on omapärane muististe kompleks, kuhu kuulub neli kalmistut, linnus, asulakoht ja ohvrikivi. Kalmistutest on huvipakkuvamad 11.(või 12.)—15. sajandisse kuuluvad žalnikud. Hinnatav on kalmistu uurimismetoodika, mille järgi kalmistut kaevati ühtse kihina kogu ulatuses, mitte aga ainult üksikuid kuhjatisi.

L. Sergejeva (Irboska) ettekanne «Irboska piirkonna kääbaste ja žalnikute kronoloogia» oli pühendatud II aastatuhande esimese poole kalmistutele Ida-Eestist vahetult lõuna poole jääval alal. Ettekandja pidas uuritavat ala piirkonnaks, kust on teada senini kõige varasemad (11. sajandisse kuuluvad) žalnikud, mida kasutati aga kuni 14. sajandini, üksikjuhtudel võib-olla ka veel 15. sajandil.

Enamike ettekannete järel toimus diskussioon. Põhiliselt vahetati mõtteid pikk-kääbaste kultuuri ning žalnikute etnilise kuuluvuse üle. Nende küsimuste selgitamine vajab edasist süvendatud uurimist, eeskätt aga senisest ulatuslikumaid välitöid.

VII seminaril (veebruar 1982) olid ülekaalus linnaarheoloogiale pühendatud ettekanded, esikohal Pihkva-teemalised. Pihkva linna kultuurkiht, mille paksus ulatub kohati 6,8 meetrini, on võetud riikliku kaitse alla kui vabariikliku tähtsusega arheoloogiamälestis. Sellest tulenevalt on Pihkva uurimises esikohal päästekaevamised linna väga mitmes osas, vastavalt ehitustegevuse vajadustele. 1981. aastal Oktoobri prospektil, Nekrassovi, Skolnaja jt. tänavate piirkonnas tehtud avariikaevamiste tulemusi tutvustasid S. Beletski, V. Frolov, I. Kolossova (kõik Moskva), O. Volotškova (Pihkva) ja V. Kildjuševski (Leningrad). Kaevandites tehti kindlaks kultuurikihi stratigraafia ning kronoloogia, koguti uut, peamiselt keskaegset leiumaterjali. Avariikaevamiste kõrval õnnestus Pihkva arheoloogidel I. Labutina juhatusel 1981. aastal korraldada ka probleemkaevamisi. Uuritud ala jätkas 1976. aasta kaevandit Lenini tänaval põhja suunas. Võrreldes varasemaga tuli siin päevalgele rohkesti ehitusjäänuseid. Kõige märkimisväärsimaks pidas I. Labutina tänava avastamist.

Minski arheoloogilise uurimise tule-

mustest aastail 1974—1981 andis ülevaate V. Sobol (Minsk). Valgevene pealinna uurijad peavad vajalikuks ka päästekaevamiste käigus kogu leumaterjali (kuni 20. sajandini) kokkukogumist. Uutest arheoloogilistest avastustest Kiievis rääkis P. Tolotško (Kiiev), peatudes põhjalikumalt Podoli linnaosa uurimisel, kus peatähelepanu on suunatud rajooni kujunemise, vanade ehitiste ja rahvastiku sotsiaalse koosseisu väljaselgitamisele.

Pihkvamaa revolutsioonielise ajaloo ekspositsiooni projekti tutvustasid Pihkva muuseumi töötajad O. Volotškova, M. Zujev ja K. Plotkin (kõik Pihkva). V. Beletski (Leningrad) ja S. Beletski olid vaatlusele võtnud Pihkva 14.—15. sajandi vürstivõimu ning Pihkva possaadnike pitsatid. A. Tšernetsovi ja A. Turilovi (mõlemad Moskva) ettekanne oli pühendatud Pihkva 16. sajandi haritlasele Ivan Rõkovile. Kivikultusega seotud probleeme Pihkva oblastis ja Läti NSV-s vaatlesid vastavalt A. Aleksandrov ja A. Caune (Riia). Mõlemas piirkonnas on kivide austamine ning vastavad kombed püsinud üldiselt kuni 18.—19. sajandini, kohati ka veel 20. sajandil.

V. Konetski (Novgorod) peatus 11.—12. sajandi maahaudadega kalmistute uurimisel Novgorodimaal, kus viimased levisid piirkonnale iseloomulike žalnikute ja kääbaskalmistute kõrval peamiselt Ilmeni järve basseini aladel.

VIII seminar (mai 1982) oli pühendatud Irboska piirkonna uurimistulemustele ning nende kasutamisele turismimarsruutide koostamisel ja muuseumi ekspositsioonis. Irboska ei ole huvipakkuv ainult arheoloogia- ja arhitektuurimälestiste mitmekesisuse ja rohkuse poolest, vaid ka kui unikaalne loodusmälestis, rõhutasid V. Issatšenkov, V. Lesnenko ja M. Vetsel (kõik Pihkva). Kaalumisel on Irboska kaitseala loomine. Loodusteadlaste ettepanekute loov ja mõistlik kasutamine ei takistaks regiooni majandustegevust, küll aga annaks võimaluse leida teid loodusvarade ratsionaalseks kasutamiseks, mis tagaks looduskeskkonna säilimise. Loodusteadlaste ettekannetega olid tihtidalt seotud Pihkva muuseumi ja selle filiaalide töötajate ettepanekud Irboska muuseumi ekspositsiooni (J. Matvejev, Pihkva), Irboska piirkonna arheoloogia- ja arhitektuurimälestiste eksponeerimise (L. Ljak, Leningrad; I. Lagunin, Pihkva) ning Irboska linnuse uurimistulemuste eks-

poneerimise kohta (L. Sergejeva, Pihkva; V. Sedov).

Irboska 11-aastase arheoloogilise uurimise tulemustest andis põhjaliku ülevaate ekspeditsiooni juhataja V. Sedov. Uuriija peab Irboskat omapäraseks Vana-Vene linnaks, mis tekkis idaslaavi hõimukeskuse alale. Küsimuste ring, mida Irboska uurimisel saadud materjal võimaldab käsitleda, on üsna lai. Pikemalt peatus V. Sedov sellistel teemadel nagu slaavlaste ilmumine NSV Liidu loodeosa aladele; Irboska kui idaslaavi hõimu keskus, mis 8.—9. sajandil kujunes kaubandus- ja käsitöökeskuseks ehk protolinnaks; keskaegse linna kujunemine; Vana-Vene linnade kindlustused. Irboska linnuse arheoloogilise materjali uurimisele oli pühendatud rida noorte arheoloogide ettekandeid. P. Gaidukov (Moskva) analüüsis Irboska linnuselt saadud münte, millest kõige huvitavamad on seitse araabia dirhemi 8.—10. sajandist. Araabia müntide esinemine selle perioodi linnustes ja asulates on seaduspärane nähtus ka Eesti alal, kus ainuüksi Rõuge linnuselt on neid saadud kümnekond. Need mündid tunnistavad uuriijate arvates kaubalis-rahaliste suhete olemasolu nimetatud perioodil. Irboska noorimate müntide seas väärivad tähelepanu matustest saadud mündid, mis näitavad teatud paganlike kommete püsimist veel 19. sajandi esimesel poolel.

A. Manuilovi (Pihkva) ettekanne oli pühendatud Irboska linnuse kaevamistel saadud põllumajandusriistade uurimisele. S. Mihhailov (Pihkva) rääkis Irboska kloostrist, A. Artemjev (Pihkva) aga Irboska 14.—16. sajandi kindluse arheoloogiliste uurimiste tulemustest. S. Beletski märkis oma ettekandes «Irboska keraamika ajaloo allikana» iseloomuliku joonena asjaolu, et senini läbiuuritud osas puudub Irboskas primitiivne ja varane kedrakeraamika. Sellest järeldub, et kedrakeraamika ilmus neile aladele valmiskujul.

Loodus-, arheoloogia- ja arhitektuurimälestiste kõrval on tähelepanuväärne ka Irboska piirkonna rahvakultuur, mille uurimise ja säilitamise eest kannavad hoolt Pihkva muuseumi Petseri ja Irboska filiaal. Piirkonna etnograafilise uurimise viimaste aastate tulemustest andis ülevaate Irboska filiaali töötaja V. Rozova. M. Piho (Petseri) rääkis setude rõivastest ja ehetest. Võrrelnud saadud tulemusi naaberladega, tuli uuriija järeldusele, et

ehete areng toimus setudel ja venelastel eri teid pidi. Setude ehete komplekt hakkas tekkima 19. sajandi keskpaiku ning selle iseloomulikuks tunnuseks on sõlg. Samal ajal venelased sõlge ei kandnud.

IX seminaril (november 1982) peeti 11 ettekannet, kusjuures senisest arvukamalt oli neid seekord Eestist. Tähelepanuväärseks tuleb pidada samuti etnograafiaalaste ettekannete rohkust.

I. Labutina käsitles keskaegse Pihkva majapidamiste (двор) uurimist ning tuli järeldusele, et siin olid valdavad just majapidamised, mitte aga üksikud hooned (дом), sest peaaegu kõikjal on leitud tarade jälgi. N. Martinovitši (Pihkva) ettekanne «Keskaegse Pihkva elamud (1976.—1978. a. kaevamismaterjalide alusel)» pakkus huvi keskaegse linna probleemide uurimise seisukohalt. Kokku on Pihkvas avastatud jälgi rohkem kui kaheksajast palkkonstruktsiooniga elamust, neist mainitud ajavahemikul ligi 50. Kaevamistel on õnnestunud jälgida isegi ukse asukohta, kui oli säilinud osa põrandast. Ahi asus tavaliselt uksest paremal nurgas, mõnikord ka kaugemas nurgas. A. Artemjev käsitles seni väheuuritud probleeme Pihkva 12 eeslinna halduskorraldusest. V. Beletski ja S. Beletski ettekanne «Pihkva asevalitsete pitsatid» oli pühendatud aga Pihkva feodaalvabariigi haldamisele. M. Miroljubov (Leningrad) analüüsis oma ettekandes «Pihkvamaa põllumajanduslik kompleks» peamiselt mullaharimisvahendeid. L. Homutova (Moskva) peatus Irboska sepatöö tehnoloogia uurimise esialgsetel tulemustel.

Etnograafiaalastest ettekannetest põhjalikum ja väga laialdasel materjalil põhinev oli I. Rabotnova (Moskva) uurimus Pihkvamaa ja Venemaa põhjaosa ornamentide kohta, kus ta muu hulgas käsitles ka Eesti kaguosas ning Pihkva oblasti Petseri rajoonis elavate setude ornamentikat ning leidis selles nii eesti, vene kui ka ainult setudele iseloomulikke jooni. J. Richter (Tallinn) analüüsis Pihkva ja Pihkvamaa kaubateid 18. sajandil, P. Hagu (Tartu) setude rahvakalendrit. M. Piho uurimus «Setude metallehted kui etnograafiline allikas» pakkus huvi meetodika seisukohalt. Ettekandjal oli õnnestunud kindlaks teha ainult setudele iseloomulik ehete kandmisviis, mida naabruselavad venelased ja lõunaestlased ei tundnud. M. Aun rääkis Eesti 5.—10. sajandi aarde- ja peitleidudest.

X seminar (veebruar 1983) paistis silma ettekannete rohkuse ja teemade mitmekesisuse poolest. Pihkva ajaloo küsimustes peetud ettekanded käsitlesid enamasti hilisemaid perioode. V. Beletski ja S. Beletski andsid ülevaate omapärasest pitsatite arhiivist, mis on saadud Pihkva nn. Daumantase-linna (Довмонт-город) arheoloogilistel kaevamistel. S. Mihhailov tutvustas Joanni kloostri leidude kuuluvuse kindlakstegemise katset. B. Postnikovi ja A. Aleksandrovi (mõlemad Pihkva) ühine ettekanne oli pühendatud Pogankinite ja Marina Mnišeki kodade treppide esialgse uurimise tulemustele. S. Beletski ja G. Mokejev (mõlemad Moskva) vaatesid Pihkva kremlit (Кремль) kaevamistel leitud tänavate ja hoonete jäänuseid. Viimaseid pidasid nad aitadeks, mis paiknesid kahes reas ja mille vahel oli tänav. Tõestusmaterjali oli uurijatel veel vähe, kuid arvamus ise väärub tähelepanu.

Veidi varasemaid, s. o. I aastatuhande teise poole ning II aastatuhande alguse muistiseid Pihkva oblasti Palkino rajoonis käsitles B. Harlašov (Pihkva). Pearõhk oli seejuures pandud Borohno linnuse ja selle ümbruse kalmistute ning asulate uurimistulemuste valgustamisele. T. Puškina (Moskva) esitas põhjaliku ülevaate tuntud Gnjozdovo kääbaskalmistu (Smolenski obl.) läheduses paikneva asula uurimisest. Saadud rikkalik leiumaterjal lubab arvata, et kindlustamata asula tekkis neemikul hiljemalt 9.—10. sajandi vahetuse paiku. Hiljem rajati linnus, mille pindala ulatus ühe hektarini. Gnjozdovo asula pole tähelepanuväärne mitte ainult skandinaavia-päraste esemete rohkuse, vaid ka mündileidude poolest. Siit on näiteks saadud neli 10. sajandi keskpaika kuuluvat mündiaaret.

A. Horošev (Moskva) seadis kahtluse alla nn. kalmistu olemasolu Novgorodi Jaroslavl'i õue alal. Võrrelnud teadaolevat materjali Kiievi ja Pihkva kalmistutest saaduga, tuli ta järeldusele, et nimetatud kohal on tegemist majapidamislohkudega, mis leidude põhjal pärinevad 12. sajandist. Erinevalt tavalistest majapidamislohkudest, oli siinsetes rohkesti põlenud luid, mis on aga sõjakeerises käduma läinud. B. Jerševski (Novgorod) analüüsis põhjalikult N. Lihhatšovi kogus olevaid kaubaploome.

G. Lebedevi (Leningrad) ettekanne oli pühendatud viikingiajale Põhja-Euroopas ning vene-skandinaavia suhete arengule

8.—13. sajandil. Ettekandja pööras senisest suuremat tähelepanu viikingiaja sotsiaalpoliitilisele küljele ning püüdis jälgida ka viikingiretkede dünaamikat. Ta eristas kolm tinglikku tsooni, millest kaugem (3000 km raadiuses olev) oli kättesaadav vaid hästiorganiseeritud armeele. Arheoloogilise materjali analüüsi alusel näitas uurija, et kogu nimetatud ajavahe- mikul ei muutunud töö- ega tarberii- stad, samuti ka elamuehitus. Samal ajal aga tegi relvade areng läbi märkimisväärsed muutusi. Relvade valmistamise õitseaeg langeb aastasise 850—950. Samal ajal toimusid mõningad muutused ka matmis- kombestikus (näiteks kamberhauadade levik). See kajastab mõningaid nihkeid elanikkonna sotsiaalses seisundis.

J. Lesman (Leningrad) esitas Oudova piirkonna vana-vene kalmistute kronoloogilise periodiseeringu katse. Vaatluse alla oli uurija võtnud 21 kääbaskalmistutest ja žalnikutest koosnevat kompleksi. Oma dateeringutes tugines ta Novgorodi skaalale, mündileidudele, ajalisel hästi määratavatele importesemetele ning suletud leidudele. Uurimus lubas ettekandjal väita, et eri piirkondades toimus matmiskombestiku areng erinevalt, otsest üleminekut kääbaskalmetelt žalnikutele õnnestus jäl- gida vaid kohati.

Kaks ettekannet tutvustasid muuseumifonde. N. Ossipova (Pihkva) andis põhjaliku ülevaate Pihkva muuseumi haruldaste raamatute ja käsikirjade kogus olevatest arheoloogiamaterjalidest ning O. Kondratjeva (Leningrad) NSV Liidu Rahvaste Riikliku Etnograafiamuuseumi kogudes olevaist esemeist, mis võimaldavad uurida Venemaa loodeosa talupoegade kultuuri ja olmet. I. Tõnurist (Tallinn) rääkis Eesti ja Pihkvamaa etnomuusikalistest suhetest 19.—20. sajandil.

XII seminaril (detsember 1983), nagu mitmel eelmiselgi olid ülekaalus keskaja probleeme käsitlevad ettekanded. A. Kirpitišnikov (Leningrad) rääkis keskaegsest Pihkvast 1586. aastal linna külastanud Samuil Kicheli teadete alusel. I. Šalina (Leningrad) analüüsis üksikasjalikult Pihkva 16. sajandi kellatorne. Pogankinite

koja (Поганкины палаты) ehitamise aja küsimust valgustas V. Labutin (Pihkva), kes kirjalike allikate igakülgse analüüsi põhjal jõudis järeldusele, et nimetatud hoonete ehitamise algus ei võinud olla mitte enne 1671. aasta aprilli-maid, kõige tõenäolisemalt alustati ehitamist 1670. aastate keskpaiku. O. Kvirkvelia ja A. Stanjukoviči (mõlemad Moskva) ette- kande teema oli Pihkva Joanni kloostri katedraali dateering. Uurijate arvates tuleb kiriku rajamise ajaks pidada tõenäoliselt aastat 1133. S. Beletski rääkis Ostafi pit- satist, M. Zujev Pihkva 15.—17. sajandi käsitöölisest. V. Burovi (Moskva) ette- kande sisu oli Novgorodi kogukond ja hõimukeskusest Vana-Vene linna kaju- nemine.

Esiaja küsimusi käsitles viis ettekan- net. P. Doluhhanov (Leningrad) vaatles Pihkvamaa looduskeskkonna arengut ja sellega tihedasti seonduvat asustuskäiku. A. Mikljajev (Leningrad) andis põhjaliku ülevaate 21 aasta jooksul Pihkva oblasti lõunaosas ning Smolenski oblasti põhja- osas tehtud arheoloogilisest uurimistööst. Selle käigus on avastatud üle 2000 uue muistise, mille vanus on dateeritav paleo- liitikumist kuni keskajani. Põhjalikumalt on uuritud neoliitikumi asulakohti, mille- dest tuntumaks on saanud asulad Sen- nitsa ja Žižitskoje järve ääres. Arheoloogiliste muististe uurimisel kasutatud geo- füüsikalistest meetoditest rääkisid A. Mel- nikov ja T. Spekalova (mõlemad Lenin- grad). Geofüüsikaline uurimine aitas näi- teks täpsustada Pihkva oblasti lõunaosas paikneva omapärase muistise Musta mäe (Черная гора) iseloomu. E. Tõnisson (Tallinn) analüüsis Lõuna-Eesti linnuste kaitseehitiste planeeringut. G. Pronin rää- kis Novgorodi piirkonna 10.—11. sajandi põletusmatustega kääbastes esinevatest kivikonstruktsioonidest.

Seminaril senisele tööle hinnangut andes tuleb ettevõtmist pidada igati õnnest- tunuks, eeskätt eri piirkondade uurijate töö koordineerimisel Pihkvamaa ja tema naaberlalde vanima ajaloo aktuaalsete probleemide lahendamiseks.

Mare AUN